

NICOT·INA COMMEDIA
LEZING DOOR FONS ELDERS
3 SEPTEMBER 2016

Dames en heren~Kunt u mij verstaan, daarachter? Komt u anders binnen.~vriendin-
nen en vrienden van Loek, en van mij. Namens Loek Schönbeck hartelijk welkom.

Deze tentoonstelling mag, denk ik, een unicum in zijn soort worden genoemd, omdat, zoals in de *Divina Commedia* van DANTE, de schoonheid zich niet onmiddellijk prijsgeeft. Sterker zelfs, in het *Convivio*, het *Gastmaal*, dat DANTE schreef na zijn ver-
banning~zoals ook de hele *Commedia*~uit Florence in 1302, komt een passage voor, waarin hij werkelijk zegt, ook weer in terzinen, dat als de verzen de schoonheid niet zelf kunnen dragen, dat elke poging om ze dan toch te verklaren, uiteraard ten dode gedoemd is.

En dat brengt mij op het eerste thema, namelijk de gelaagdheid van de taal. Het tweede, om het spoor niet bijster te raken, zal ik iets zeggen over de gelaagdheid van het bewustzijn. Ten derde over~wantuiteindelijk gaat het om een explicatie van het wereldbeeld van LUCINUS, de lichtgevende Loek~een man die hem hogelijk bewon-
derde, let wel, als trots, hoogmoedig, moeilijk in de omgang met leken, enzovoorts. Maar, daar staat tegenover dat DANTE zelf, in de woorden van FREDERICA BREMER, waaraan Loek en ook ikzelf de verzen en de vertaling ontleend heeft, weer zegt dat DANTE, dat DANTE 'enthousiast' was~en enthousiasme in de oorspronkelijke beteke-
nis, betekent: 'echt begrepen door de geest'~enthousiast was ten aanzien van de zoektocht naar waarheid, schoonheid en goedheid.

Om het in zijn tijd te plaatsen is het misschien goed om te weten~en zeker ook met het oog op de islamfobie in dit land en Frankrijk en vele andere landen~dat de vader van DANTE in 1277, toen DANTE twaalf jaar was, hij is namelijk geboren in 1265, precies 100 jaar na de geboorte van IBN AL-'ARABI IMMOURZIA~IBN AL-'ARABI IMMOURZIA stierf in 1240, een groot dichter, een groot filosoof en mysticus. Er is dus veel verwant-
schap wat mij betreft met DANTE. En DANTE zelf stierf in 1321 in Ravenna. Hij is na 1302 nooit meer terug kunnen keren in Florence, waar hij verbannen was, verbannen werd, en een groot gebied rond Florence niet meer mocht betreden. Hij was dus in de ware zin van het woord ook een zwerver, maar ook de gast van vele belangrijke lieden in die tijd.

Nu terug naar die eerste opmerking: op twaalfjarige leeftijd verloofde Dante zich, via de bemiddeling van zijn vader, met een buurmeisje dat tien jaar was. Waarom is dit misschien belangrijk? Omdat het ten eerste in die tijd kinderen veel vroeger rijp waren. Bij ons, in onze cultuur, duurt de volwassenheid veel en veel langer door ja-
renlange studie, en waarschijnlijk ook door andere factoren, maar daar zal ik niet op ingaan, dat is niet het onderwerp. Dat meisje was dus tien, Dante was twaalf. En op negenjarige leeftijd, en vervolgens nog eens op achttienjarige leeftijd, is Dante dus ongelofelijk verliefd geweest op Beatrice. Dus dit schetst een beetje een situatie dat hij een jaar voor zijn, nou ja, verloving en dus weer vier jaar voordat hij daadwerkelijk met dat buurmeisje trouwde, dus op zijn achttiende, twee keer door een heftige ver-
liefdheid met Beatrice is gegaan. En zoals u zult weten is het Beatrice die hem leidt door de drie fasen van het *Inferno*, de Louteringsberg, *Purgatorio*, en het *Paradiso*. [Kom naar binnen. Kom erbij.]

Maar alvorens dus met mijn eerste punt te beginnen, die gelaagdheid van de verzen, is het ook goed om te weten in welke rol ik hier sta. Namelijk degene die DANTE tot de grens van het *Inferno* brengt, is de Romeinse dichter VIRGILIUS, de grote dichter ten tijde van Augustus, van de *Aeneas*, waar DANTE een enorme bewondering voor had, en die DANTE aantreft in het Voorgeborchte. Dat is in de eerste twee *canti* van het *Inferno*. Hij treft hem aan in het Voorgeborchte en realiseert zich hoe pijnlijk het is, dat deze

grote dichter niet kan toetreden tot het Paradijs, want hij is aan de *Divina Commedia* begonnen nadat hij de *visio Dei*, de, zeg maar, de visie, het visioen van God had gezien, van zijn God. En die pijn die het DANTE heeft gedaan dat VIRGILIUS hem daar begeleidt en hem steunt in de begintocht naar het *Inferno*, naar de Hel, en zijn beschrijving, de beschrijving van DANTE, lijkt dan ook vergaand op die van VIRGILIUS in een analoge situatie, brengt mij dus in de positie dat ik in die beginfase eigenlijk ook de rol van Virgilius heb. Maar er is nog een andere rol waar ik niet over zal uitweiden, maar het is in zekere zin om u gerust te stellen, dat... dat zeg maar, als DANTE met VIRGILIUS de Acheron, oftewel de rivier de Lethe, die de levenden van de doden scheidt, nadert, en dat daar een vreselijk gebrul opbruist en dergelijke meer, dat dan VIRGILIUS iets roept naar Charon. En Charon komt op zijn boot en schreeuwt wat uit tegen de verdoemden, dat ze deze plek nooit, maar dan ook nooit meer zullen verlaten.

Welnu, om een klein tipje van de sluier op te lichten, ik heb het voorrecht gehad om tijdens een lange, zeg maar drie permanente etmalen, dus 3 maal 24 uur, na een zware operatie en een urenlange verdoving, Charon te hebben ontmoet. En... hij was voor mij in elk geval heel vriendelijk en ik merkte ook aan VIRGILIUS dat er ook andere mogelijkheden waren voor Charon dan alleen maar te blaffen. Ik ben dus, nadat ik door de lucht zweefde, vergezeld door een Japanse vogelenboot en Japanse matrozen, met een zeil, een wit, die hebben mij dus naar immense hoogten meegevoerd. Ik vloog dus zelf, maar gewichtloos. En op een bepaald moment was de boot verdwenen en ik daalde af en ik stond daar voor een pik en pik en werkelijk pikzwarte rivier en wist intuïtief en spontaan: dit is de Lethe. De Lethe is hetzelfde, het Griekse woord, voor de Acheron bij DANTE. En dat was echt ongelooflijk. De verdere weelde bespaar ik u, maar opeens verscheen er dus een groot zwart doek naar beneden toe, waardoor mijn oog niet meer die Lethe kon zien niet meer en ook wat aan de overkant gebeurde, waar ik iets gezien had, werd aan mijn oog onttrokken, maar Charon, daar ik wil ik u nog iets over zeggen, stond voor me, een grote man, ongeveer de lengte van Loek, maar in het grijs, alles grijs, het haar grijs, dit dat, en hij had een boetnaald in zijn hand. En met die boetnaald was hij bezig om een cubus van zware zeilstof te repareren. En het was die cubus, toen die bijna klaar was, dat hij mij toesprak en zei~en dat is dan een troost, want ik moet u uiteindelijk hier voorgaan op de Louteringsberg dus ik wil u dit eigenlijk vertellen in de hoop dat u vertrouwen heeft dat ik een redelijk goede gids ben, in de moderne omstandigheden~Charon sprak toen tot mij de woorden: „Een ieder”~dus dat geldt ook voor u~ „die het tot hier gebracht heeft, wordt 98 jaar.” En nu zult u onmiddellijk denken: "Nou, dan hebben we nog wel eventjes." Maar naar alle waarschijnlijkheid betekent het begrip 98, althans in bepaalde vormen van kabbalistiek, dat hoofd en hart een verzoening hebben gevonden. Nou, dat is ook het doel van de Louteringsberg. en ook het doel uiteindelijk van het *Paradiso*. Nou heel even dan punt één, ik zal het heel kort houden, want anders wordt het verhaal veel te lang. Dat is de gelaagdheid van de verzen.

Loek is iemand die mij bij het voorbereiden van deze, van zijn tentoonstelling, en het bekijken en de gesprekken met hem, eigenlijk veel trekken heeft van DANTE. Hij kan hooghartig zijn, hij is terecht trots, heeft het niet altijd op met leken, en dergelijke meer, en in die zin beantwoordt hij vergaand aan die beschrijving, in die tijd, en anderzijds ook aan die van FREDERICA BREMER, die dus de *Divina Commedia* vertaald heeft. En Loek, zonder dat ik dat wist, had dezelfde uitgave als ik, namelijk ook die van FREDERICA BREMER, en toen ik de mijne opzocht, vond ik dat de eerste druk in oktober 1940 was, de derde druk in 1943, dus midden in de oorlog, en dat ik dat van mijn ouders, als Sint, in 1952 gekregen had, de drie delen. Want ik had dat daarin geschreven. En ik herinner me ook dat ik in die tijd Italiaans ben gaan leren om de *Divina Commedia* te kunnen lezen.

Nou, nu terug naar die verzen, de verzen bij DANTE, en dat gold eigenlijk voor alle verzen, en dat gold eigenlijk voor de hele denkwereld in de Middeleeuwen, maar ook verder terug. Je vindt het ook terug bij de Griekse filosofen, namelijk dat geen enkel vers—dat een vers een letterlijke betekenis heeft, maar dat die letterlijke betekenis niet de enige betekenis is. Je kunt er ook CHOMSKY op loslaten, als je wil. Er is nog een allegorische betekenis, vaak vertaald met 'zinnebeeldig', er is nog een morele betekenis, en d'r is wat dan in de Middeleeuwen de anagogische betekenis, namelijk met welk doel leven we eigenlijk? Omdat alles in dat wereldbeeld niet door oorzaak en gevolg, maar door doel en middelen werd beheerst. Dus, het betekent dat zo'n vers een eigen laag heeft, maar die laag moet worden geïnterpreteerd.

Hetzelfde geldt nu voor wat hier boven ons hoofd hangt. Er hangen hier zegge en schrijve—ik heb dit in het volste vertrouwen overgenomen van Loek, want hij is buitengewoon precies—5040 doosjes, oftewel 186 stuks met elk dertig doosjes. Nu kunt u uitrekenen of dat getal nog klopt, 5040, 186 maal. Die doosjes zijn vijf centimeter hoog en verder 30 bij 40, en ze hebben dus, ze zitten in lijsten met een rouwrand en in elke lijst zitten er dertig. Want vandaar die 186 maal 30, komt u op 5040.

Die doosjes zijn overal opgeraapt, de allermeeleste door Loek, en hij weet nog steeds waar hij ze gevonden heeft. Hij heeft er ook van anderen gekregen, maar ik wil u twee vindplaatsen noemen. Dat is Amsterdam, Koningsdag—ik ben lid van de Republieke Partij, dus ik mag het woord uitspreken, maar, met... volle mond—2014 heeft hij er 90 opgeraapt. Dat wil niet zeggen dat er niet meer lagen, maar hij heeft er 90 opgeraapt. Vorig jaar werd dat aantal verdubbeld, heeft ie d'r 180 opgeraapt. Dus u kunt zich voorstellen hoe dat doorgaat onder deze koning, dat elk jaar 90 meer doosjes gevonden worden.

Hij heeft hetzelfde ook gedaan in Bergen op Zoom [Missingen], waar de Philip Morrisfabrieken staan—en hij heeft me geduldig uitgelegd, dat de kwaliteit van die Marlboro-pakjes, die trouwens recentelijk is veranderd, maar dat moet hij zelf uitleggen, in een nieuw jargon, even fataal, even verderfelijk—maar dat ze dus ook in die stad, in Bergen op Zoom, wordt de saus toegevoegd aan de tabak, die zodanig kwalijk is, dat hij de werking heeft dat hij rechtstreeks op de hersenen inwerkt en bij voldoende roken wordt dat echt een letterlijk, het wordt niet eens meer een labyrint in je hoofd, ik heb die mensen gesproken, het wordt een doolhof, zonder uitgang. En in de Jellinek-kliniek zijn ze momenteel zo ver dat ze zeggen, dat dit soort rookverslaving moeilijker te bestrijden is dan een alcoholverslaving. Nou, wat, waarom raapt, of beter gezegd, ja, waarom raapt ie ze op? Wat doet in Godsnaam Loek Schönbeck met die doosjes?

Nou, wel, hij verbaast zich dat mensen er van alles op zien staan: onvruchtbaarheid, je gaat jonger dood, je gaat, enzovoorts, hier, enthält Nitroformaldehyde und Blausäure. En zo kunt u doorgaan, want hij heeft ze ook in Duitsland en noem maar op, overal komen ze vandaan. En mensen zien dat en ze lezen en ze doen er niets mee. En dat heeft hem gebracht tot het vers bij DANTE over het onderscheidingsvermogen en dat DANTE, die vaak de term gebruikt *Il ben intelletto*, het grote goed van het intellect, zich dus afvraagt dat zij met een helder onderscheidingsvermogen *etcetera* op weg kunnen gaan. Maar hoe het komt, en die vraag stelt hij aan ieder van ons, ik zelf en ook aan mij, hoe zit dat met het onderscheidingsvermogen? Nou, dat is punt één.

Om dat ietsje te analyseren zouden we kunnen denken aan wat ik zelf heb genoemd: 'anonymus'. 'Anonymus' staat voor de vier fasen van dat onderscheidingsvermogen. Fase één is niet weten dat je niet weet. Ik sluit kinderen daarbij uit, maar voor volwassenen gaat dit vergaand op. Niet weten dat je niet weet. Velen blijven d'r in en ik hoop dat ze gelukkig zullen zijn. Dan krijg je fase twee: weten dat je niet weet. De socratische fase, het bewust omgaan met je kennis, vragen stellen, en, zoals Socrates dat al deed, en..., dat ook grote navolging vindt. Dus, weten dat je niet weet, fase twee. Nu,

fase drie. Fase drie is niet weten dat je weet, en persoonlijk vind ik die eigenlijk [*begint te lachen*] veruit de interessantste. En om dat te concretiseren moet u beseffen, dat niet weten dat je weet, dat als je dat loslaat hier op de voormalige medische kennis, maar ook de kennis van vandaag de dag. En dat de medicijnen die we slikken, die in veel opzichten een verzwakte vorm zijn van deze sigaretten, namelijk goed voor iets, maar heel, niet goed voor heel veel andere dingen, dus je gaat van de ene specialist naar de andere, en je lichaam zuigt zich vol ellende, terwijl het lichaam, het lichamelijke bewustzijn, wel weet wat goed is en niet goed is, alleen we zijn niet meer in staat, vanuit die bovenkamer, dat lichamelijke bewustzijn tot ons toe te laten, die lagen te verkennen—en dat is ook niet makkelijk—maar in elk geval: we zouden wel kunnen zeggen: „Hoewel wij het hier in de bovenkamer niet begrijpen of niet weten, vertrouw, zo te zeggen, op dat niet weten dat je weet.” Dat is echt een bewuste sprong in de kennisname. Dan komt fase vier, en dat is weten dat je weet. Nou moet u zich voorstellen, Loek komt op straat en hij vindt het leuk om met veel mensen te praten en hij komt iemand tegen uit fase één. Zeg maar, hij komt mij tegen. En, dan ontstaat er natuurlijk een buitengewoon interessant debat, of discussie, over de Islam, of God mag weten wat, want, ja, hij heeft die fasen doorlopen en ziet dat ik gewoon nog volslagen naïef ben. Misschien slecht, misschien goed, dat is wat anders, maar, volslagen naïef, en toch volwassen, dus geen kind, want een kind heeft nog intuïtie en verbeelding.

Nu is de vraag natuurlijk, dat dat weten dat je weet, als je dat terug laat vloeien naar de *Divina Commedia*, en ik heb u al gezegd, de *Divina Commedia* is geschreven vanuit het *Paradiso*, vanuit de verzen over de *visio Dei*, over de mystieke vervoering, dus daarom wordt ook wel behalve de letterlijke vertaling, onmiddellijk in teksten gezegd, de andere dimensie is de mystieke dimensie om eigenlijk alle twee of drie aspecten in één keer te vangen. En in die verzen, over dan die mystieke vervoering, komt het woord “sluier” verschillende keren voor, zowel in het *Inferno* als in het *Paradiso*. In het Italiaans is dat de term ‘*velamen*’. En het boeiende is, dan, dat er dan wordt gezegd, na die *dei visio*, dat je dan zonder sluier kunt waarnemen. En als je nou de strijd in dat secularistische Frankrijk over de sluier ziet, en dat de Fransen tot 1950—PIERRE HADOT, een enorm geleerde die ongeveer de hele literatuur vanaf de Griekse oudheid tot zijn eigen tijd kende, min of meer bevriend met FOUCAULT—die heeft het boek geschreven: *Le voile d’Isis, De sluier van Isis*, en die gaat dat hele pad na en dat begint met een citaat, met een citaat van HERACLEITOS, of Heraclitus, wat is het eigenlijk Loek, wat zeg jij, HERACLEITOS, of HERACLITUS?

[Loek: in het Nederlands wordt de Latijnse vorm van de naam gebruikt, dus Heraclitus] Dank je wel. Dus: HERACLITUS. En HERACLITUS schrijft in één van zijn fragmenten: “De natuur houdt ervan zich te verbergen.” En deze PIERRE HADOT volgt dat begrip van Heraclitus door twee en een half duizend jaar, letterkunde, poëzie, en filosofie, om steeds te laten zien wat de functie is van dat verbergen en wat de educatieve aspecten van dat verbergen zijn en ook wat de gevaarlijke aspecten zijn, als je alles opeens prijsgeeft. En als je dan kijkt naar die boerkin in die debatten in dat huidige seculiere Frankrijk, is het beschamend: niemand heeft meer door wat de functie van de sluier is, niemand. En het werk van diegene, van Colette, is ook gebaseerd op deze balans, tussen ‘ontdekken’ en ‘prijsgeven’, dus ‘blootleggen’. Hoe zeg je dat, Robin? [Robin: Bedekken, ja, Fons.]. Tsj. Tsj. Nou, met andere woorden, het besef van die sluier is eigenlijk het permanente besef van onze grenzenloze onwetendheid.

Dan ga ik over naar die tweede kwestie. De gelaagdheid van de taal, dat zult u nu hopelijk, ja, begrijpen, of u wist het allang. Maar dan gaan we nu over naar de gelaagdheid van ons bewustzijn, dat is een complexere zaak. En je kunt natuurlijk terugredenerend zeggen: het is de gelaagdheid van ons bewustzijn waarom die taal van ons gelaagd is. Maar, om het verhaal te vertellen, begin je dan bij de taal, om vervolgens

te zeggen: eigenlijk begint het natuurlijk bij het bewustzijn, maar ik druk het dus nu uit met taal.

Nou, die gelaagdheid van het bewustzijn fascineert mij persoonlijk meer of meer.~ en ik weet dat dat ook bij Loek het geval is. En daarmee heb je als het ware twee richtingen. Je hebt enerzijds de richting, je hebt de vorm, zeg maar, van het hele bewustzijn, zo helder mogelijk denken, zo consequent mogelijk denken of zo consistent mogelijk, als je dat wilt, en uiteraard niet als je dat niet wilt. Het blootleggen van vooronderstellingen, van cirkelredeneringen, en ga zo maar door. Maar er is ook een andere weg, deze weg is bekend, mag je aannemen, hè, maar d'r is een andere weg en dat is een weg die dus inderdaad de lagen in ons bewustzijn afgraaft en die uiteindelijk teruggaat tot het groeiproces in de baarmoeder. En dat groeiproces in de baarmoeder doorloopt een bepaalde fase~daar zal ik nou niet over uitweiden, maar het is wel het onderwerp van een, ja, zeg maar, potentieel bijzonder project~dat doorloopt een aantal fases, die beginnen dus in het duister, die beginnen met klanken en ritmes, niet met het beeld en niet met het licht, en die uiteindelijk, evolutionair gezien, eerst in ons een plantaardig bewustzijn, een domein van de overgang van de anorganische naar de organische stof, en op basis pas van het plantaardige, waar alles op rust, het bestaan van een dierlijk bewustzijn. En binnen dat dierlijk, plantaardig-dierlijk bewustzijn is het aan de mens, dat daar een soort [floep] optreedt, namelijk door het vermogen van die zelfreflectie, kortom, het vermogen om onderscheidingen te gaan maken, maar dus ook het vermogen om enorm te dérailleren, om gek te worden, en dergelijke meer. Dus die gelaagdheid van het bewustzijn enerzijds en dan die andere kant op, in de zin van een meer omvattend, helder bewustzijn, waarover je ook met elkaar kunt praten, zoals bijvoorbeeld bij de grote fysici of bij de grote filosofen, dat zijn als het ware, die, dat zijn, dat is die tweekantigheid.

Dan kom ik bij punt drie. En weet iemand nog wat punt drie was. [...] Wat? [...] Nee, nee, maar, helpt u me even... De gelaagdheid van de taal, de gelaagdheid. En punt drie, dat was dus het onderscheidingsvermogen. Nou, u zult dus ontdekken dat dat onderscheidingsvermogen alles te maken heeft, dus, met die gelaagdheid van de taal en die gelaagdheid van het bewustzijn.

Dan komen we bij het vierde punt, want het wordt een beetje te lang, heb ik de indruk~Die louteringsberg is veel zwaarder dan dit, hoor, ja, die is veel zwaarder dan dit. Die is veel zwaarder dan dit; maar goed.~eh, de clou eigenlijk van de filosofie [...]

dat hij wil de normale grenzen van de perceptie, maar ook van het lichamenlijk gevoel, plus van het denken, wil doorbreken en dat hij ons daarom ook aan een soort beproeving wil onderwerpen, als u mij volgt en bereid en in staat bent om dus, zeg maar, kruipend en wel de Louteringsberg op te gaan, die bij DANTE dus op het Zuidelijke Halfron van de aarde uit de oceaan oprijst en die u dus toch zal moeten beklimmen om bij het *Paradiso* te komen. En dat geldt ook hier.

Maar nog enkele woorden over dat vierde aspect. De relatie, toen ik aan Loek vroeg: „Wat is nu eigenlijk voor jou de belangrijkste waarde?” toen noemde die vrijheid. Toen dacht ik: „Mmm. Maar hoe?” Nou, en toen kwam het: „Vrijheid, die gebaseerd is op inzicht.” En dus niet vrijheid, keuzevrijheid, dat hebben de dieren, dat hebben de insecten. Dat is aardig, maar dat stelt in feite geen reet voor, dus ook de vrijheid via het geld is aardig, maar, ik bedoel, is niet fundamenteel. Het gaat dus om vrijheid en inzicht. En er is geen enkele faculteit in ons die apart vrijheid is. En er is geen enkele faculteit in ons die apart inzicht is. Het is één grote complexe materie, die, en dan kom ik op mijn laatste punt, ik noem het maar kort, die DANTE dan de tussenmens noemt. En wij zijn allemaal tussenmensen, dat wil zeggen, dat we dus in een vorig leven, als je de interpretatie uit het *Tibetaanse Dodenboek* volgt of van de mensen uit Ladakh die

erover vertellen. Eh, die begraven hun doden en die gaat dan de *Bardo* in, 49 dagen, en vervolgens vertelt zo iemand over de overledenen dat hij in zijn vorig leven een zwijn was. Hij is vervolgens mens geworden en nu een vogel. En nu een vogel.

En de grote boodschap wat mij betreft van dit hele gebeuren is eigenlijk deze: dat we ons moeten realiseren dat vanuit dat tussenmens-zijn—dus een sterfelijke vorm hebben—maar dat we tot het Zijn behoren, dat we dat bewustzijn hier kunnen ontwikkelen en dankzij Loek kunnen verscherpen, deze Louteringsberg en dit panorama. Maar dat het feit dat we kunnen liegen, dat we onzinnige theorieën, onzinnige projecten kunnen verzinnen, betekent dat we niet met ons lichaam samenvallen. Dat betekent dus ook dat die faculteit, dat vermogen, van een veel ruimere orde is, waar wij kennelijk aan participeren.

Met andere woorden, dames en heren, ik weet niet of u d'r blij mee bent, maar ik waarschuw u,—en ik ben tenslotte bij Charon geweest—u sterft wel, maar u verdwijnt niet uit het Zijn. Dus doe uw best maar om d'r wat van te maken. Dankzij Loek.

Dan zal ik u nu voorgaan.